

Monotheismus filosoficky

Zvláštností nejstaršího rozvíjení filosofického myšlení je úsilí o nalezení původu (zdroje) jednoty (či původně „jednoti“). Ve vztahu k „božství“ či „bohům“ se to prvním filosofům nejevilo jako mimořádně naléhavé – snad právě proto, že jim na prvním místě šlo o kritiku narativity, a to ve jménu pojmovosti někteří filosofové se o „bozích“ vůbec nezmiňují, anebo jen zcela okrajově a mimochodem. Ještě Anaximénés bez jakýchkoli skrupulí označoval nesčetné „oblohy“ za božstva. Prvním, kdo proti mnohosti bohů zdůrazňoval jediného „boha nejvyššího“, byl Xenofanés, ale už Parmenidés se soustředil na jedinstvo a jednotu „jsoucího“ bez jakékoli spjatosti s božstvím či jediným „bohem“. A protože Xenofanés pojímal onoho jediného (a přesto nejvyššího) „boha“ jako zcela nepodobného nejen lidem, ale i (ostatním) „bohům“, poukazuje to k dvojímu: 1) že i ti filosofové, kteří o „bozích“ nějak mluvili, se pokoušeli je chápat jako nějaké mocné vnitrosvětové síly či mocnosti, a 2) že právě proti tomu Xenofanés chtěl toho jediného pravého „boha“ od nich (i od lidí) fundamentálně odlišit tím, že jej vlastně vyňal ze „světa“, že je zbavil vnitrosvětovosti a – jak někteří autoři (např. Hussey, s. 14, ale i jiní) podtrhují – takové povahy, která by umožňovala jej nějak empiricky poznávat, tedy že jej pojímal „transcendentálně“ (což je ovšem termín i obsahově poněkud anachronický). Ale možná právě to dovolovalo nejen Parmenidovi, nýbrž také Hérakleitovi (v jeho konceptu světového LOGu) nechat stranou nejen jakékoli konotace „náboženské“, ale dokonce každý odkaz na jakoukoli smyslovou empirii vůbec. Na rozdíl od svého učitele výrazně na Xenofana navázal Aristotelés, když svým vyhraněným způsobem pojal „boha“ jako „to, co je jedno a co se nemění“, a když tak vymezil „předmět“ nejvyšší teoretické (filosofické) vědy (disciplíny), totiž „theologie“. I když nemůže být pochyb o tom, že toto je jedna z nejvýznamnějších otevřených možností navázání na řecký monoteismus a pro aplikování jeho některých zásadních myšlenkových zdrojů a rysů pro pozdější „theologii“ v křesťanském smyslu, zdá se, že její přesvědčivost pro další řecké myšlení (ještě neovlivněné ani pozděně židovskými, ani ranně křesťanskými motivy) nebyla velká. Je dokonce velmi pravděpodobné, že bez silného působení starohebrejského monoteismu, tak významného jak pro monoteismus křesťanský, tak pro monoteismus islámský by se myšlenka „jediného boha“ resp. jediného pravého Boha“ stala jen historickou, přesněji „muzeální“ záležitostí, spolu s tím, jak by se filosofické myšlení znovu propadalo do mytizací a různých mytolo-logií až myto-logismů.

(Písek, 090301-5.)